

L J E T O P I S

MARINA DRŽIĆA

1508. Podatak prema kojem se Marin Držić rodio 1508. godine nije izravno dokumentiran, ali je najvjerojatnije točan i izvodi se iz činjenice da je Držić 1526. kad se njegov stric Andrija odrekao upravljanja nad dvjema crkvama najvjerojatnije postao punoljetnim. Andrija Držić bio je tada u poznim godinama pa se pretpostavlja da je odstupio čim je mladome Marinu bilo moguće da se kao klerik prihvati upravljanja nad obiteljskim posjedima, a to je moglo biti tek kad je ovaj navršio osamnaest godina. Marin Držić rodio se u pučkoj trgovačkoj obitelji čiji su preci bili stara vlasteoska loza koja je najvjerojatnije već u XII. stoljeću iz Kotora prešla u Dubrovnik. U kotorskim arhivskim dokumentima može se potvrditi njihov život u tom gradu. Tijekom dva stoljeća nakon dolaska u Dubrovnik mnogi su Držići ondje obnašali važne državne službe koje su im pripadale zbog plemićkog statusa. Pričalo se da su svoje plemstvo izgubili u vrijeme epidemije kuge 1348. jer su se navodno opirali naređenju vlasti da se odmah vrate u Dubrovnik iz kojeg su u strahu pred bolešću bili pobjegli. Držići iz građanske grane ove porodice pripadali su bračtvini dubrovačkih Antunina, a potomci su Živka Držića koji je umro 1360. malo nakon one za obitelj presudne epidemije kuge. Od druge polovine XIV. stoljeća Držiće, kojima je talijanski oblik prezimena bio Darsa, a latinizirani Drusianus, više se ne spominje kao plemiće, nego ih se navodi kao obične građane za koje se zna da su se bavili pomorstvom i trgovinom. U tradiciji njihove porodice bilo je da netko od njih uvijek postane fratar ili svećenik, pa se tako još u XIV. stoljeću u crkvenim službama spominju đakoni Jakov i Tomko Držić, a poslije su dva Džora Držića bili u crkvenim redovima pa je tako onaj stariji bio franjevac dok je pjesnik i učeni latinist Džore Držić umro 1501. kao klerik i skrbnik o obiteljskim crkvenim posjedima. Držići su inače desetljećima upravljali dubrovačkom crkvom Svih Svetih gdje su imali status rektora, a prihode su ubirali i s posjeda opatije Sv. Petra na Ko-

ločepu. Budući pisac Marin ime je dobio po ocu također Marinu koji je rođen 1463. a bio je oženjen Anuklom iz roda bogatih građana Kotruljevića, rodicom slavnog pisca i poslovnog čovjeka Benedikta Kotruljevića. Marin stariji i Anukla Kotruljević udana Držić imali su dvanaestoro djece, ali im je od njih na životu ostalo samo pet sinova i dvije kćeri. Posao je Držićevu ocu dok je bio mlad odlično išao pa se on 1502. u jednom izvoru mogao pohvaliti kako je diobom imanja nakon bratove smrti dobio u vlasništvo i zajedničku veliku kuću pored Dvora u kojoj je njegova obitelj od prije stanovala i u kojoj je najvjerojatnije upravo i bio rođen Marin Držić, budući književnik.

1526. Kako su Držićevi imali patronat nad crkvom Svih Svetih i nad posjedima opatije Svetoga Petra na Koločepu to je značilo da su oni imali pravo iz svojih redova predlagati upravitelje te imovine i rektora gradske crkve Svih Svetih koju su još zvali Od Domina i koja je smještena u optičkom centru Dubrovnika. Dva Marinova strica, najprije pjesnik Džore, a nakon njega njegov polubrat Andrija, bili su rektori Svetog Spasa. Andrija Držić odrekao se 1526. te časti u ime svojega sinovca Marina. Točno u to vrijeme mora biti da je budući književnik i postao punoljetnim. Sva njegova braća, kao i otac, bili su trgovci i živjeli su u Dubrovniku, a samo je brat Vlaho koji se intenzivno bavio slikarstvom i umjetničkim obrtom pod imenom Blaisus Drusianus živio u Veneciji. Pородični posao uglavnom je vodio Marinov brat Vice i on je do tridesetih godina, prije bankrota ove obitelji, uspijevao ostvariti unosnu dobit od izvoza balkanskih sirovina, a bavio se u Italiji i u Dubrovniku manjim bankarskim poslovima. Težište ulaganja Držićevih bilo je na osiguranju dubrovačkih trgovačkih brodova i njihova tereta. Marin Držić u tim se poslovima u dokumentima nikad ne spominje jer je u mladosti, čini se, bio potpuno ekonomski zavisn od oca i, naravno, od prihoda koje je primao na vlastito ime od crkvenih imanja. Nema preciznijih podataka o Držićevu školovanju u Dubrovniku, ali bi se moglo pretpostaviti da mu je jedan od učitelja latinskog jezika i retorike na gradskoj školi mogao biti Ilija Crijević, inače pjesnik i pisac rasprave o rimskom komediografu Plautu. Ta činjenica mogla bi odgovarati poznatim kronološkim podacima o Crijeviću i Držiću, a mogla bi biti poduprta i time što je poznato da je sredinom dvadesetih godina XVI. stoljeća postojala u Dubrovniku grupa mladih ljudi posve spremna da izvodi predstave antičkih komedija na latinskom jeziku.

Je li među njima bio i Marin Držić, ne može se potvrditi, ali bi malo vjerojatno bilo da se s tim akterima ranog humanističkog teatra u Dubrovniku njegov život nije na neki način dodirnuo. Držić je u svojoj kasnijoj komediji *Skup* izravno spomenuo učenje, to jest leganje Plautovih komedija na dubrovačkoj školi. U mladosti pisac je sigurno naučio latinski jezik, ali na njemu nije pisao, a dobro je poznao i talijanski jezik premda ne posve savršeno. Hrvatski jezik bio je jezik njegove komunikacije u obitelji. Držić je dobro poznao prethodnu književnu djelatnost Dubrovčana, naročito tekstove svoga strica Džore, te dramskih pisaca Mavra Vetranovića i Nikole Nalješkovića.

1535. Iz sačuvanih dokumenata razaznaje se da je Marin Držić u ovo vrijeme stanovao u predjelu Svete Marije. Također se iz dokumenata može shvatiti da je upravo tada počeo imati znatnih financijskih problema kojih se tijekom cijelog života nije oslobodio. To se između ostalog razabire i po tomu što nije mogao redovito plaćati stanarinu opaticama samostana Svetoga Andrije. O financijskim se problemima obitelji Držić zna više i zbog toga što je sačuvana izjava koju su 1538. potpisala Marinova braća Vice, Dživo i Nikola, a u kojoj oni konstatiraju da su nakon pregleda svojih računa shvatili da neće moći u potpunosti isplatiti svoje dugove. Da njihov bankrot ipak nije bio potpun, vidi se po njihovoj spremnosti da isplate polovicu te dužničke sume, i to u roku od godinu dana. Uz to, braća koja su živjela u Dubrovniku preuzela su na sebe dugove i mjenice brata Vlaha koji je tada boravio u Veneciji. Njihova izjava registrirana je u službenim knjigama dubrovačke uprave. Novac koji su dužnici potraživali od Držićevih bio je vrlo velik – riječ je o iznosu od 5000 dukata. Koliko je obiteljski ekonomski krah u tom trenutku bio ozbiljan, vidi se i po tomu što je otac za iznos od 1000 dukata morao tada prodati veliku obiteljsku kuću koja se nalazila pored samog Kneževa dvora, a u kojoj je on sa ženom Anuklom i djecom oduvijek stanovao.
1537. Izbio je posjedovni sukob oko nekih imanja u Rijeci Dubrovačkoj koja su pripadala crkvi Svih Svetih pa time i Držićima. Vjeruje se da je Marin Držić upravo u to doba vrlo često boravio u predjelima oko izvora rijeke Omble. Tu je, čini se, stekao i oba svoja nadimka. Najprije onaj rjeđe spominjani Mutivoda, a onda možda i pseudonim Vidra po kojem je u Dubrovniku bio općepoznat. Premda u Rijeci Dubrovačkoj doista žive vidre uz koje se inače

vežu osobine spretnosti i lukavosti, bit će da je Držić ovaj nadimak stekao poslije, i to zbog vidrina krzna što su ga u renesansi nad okovratnicima ogrtača nosili oni koji su htjeli pokazati da jesu ili da su bili na nekom visokom javnom položaju. Kako je Marin Držić za vrijeme studija u Sieni 1541. i 1542. bio prorektor, a čak je jedno vrijeme zamjenjivao rektora, to se krzno koje mu je tada bilo znak moći poslije možda zapamtilo kao dio odjeće s kojim ga se identificiralo. Drugi nadimak bit će da je bio pomalo pogrđan ukoliko se ne odnosi na piščevu retoričku sposobnost da kaže sad manje, sad više od očekivanog sadržaja. Nije poznato je li u to doba Držić pisao svoje prve pjesme. Može se pretpostaviti da su dijelovi kanconijera koji je zajedno sa stihovanim dramama objavio 1551. ipak napisani puno prije nego što ih je za potrebe tiskanja pisac sam izabrao i redigirao. Po nekim akrostihovima u tim pjesmama, naročito po spomenu neke djevojke Pavle, moglo bi se pretpostaviti da su ženi tog imena neke od pjesama Držićevih bile izvorno namijenjene. Kao klerik Držić nije bio pod obavezom celibata.

1538. Unatoč znatnom majčinom mirazu i stalnim crkvenim dohocima, financijske nevolje u obitelji Držić sve su se više počele doticati i tridesetogodišnjeg Marina koji je zbog danas teško shvatljivog razloga bio prisiljen javnom izjavom najprije preuzeti sve novčane obveze brata Vlaha, a onda prihvatiti dokument kojim je proglašena njegova potpuna samostalnost i emancipacija, kako se to govorilo, od obiteljskih financija. Čini se da je sve to moralo biti obavljeno pred notarima samo zato da potražioc novca ne bi mogli imati nikakvih financijskih zahtjeva nad crkvenim nadarbinama pa time i nad jedinim sigurnim prihodima Marina Držića. Novčani problemi u kojima su se Držići tridesetih godina XVI. stoljeća našli kulminirali su ipak tek 1544., ali se tada to Marina Držića više nije ticalo jer je tada već šestu godinu bio gotovo potpuno razdvojen od obiteljskih financijskih obveza. Taj novi ekonomski, a i društveni status Marina Držića svakako je bio razlogom zbog kojeg je budući književnik odlučio u nešto zrelijoj dobi krenuti u inozemstvo na studije. Prije odlaska na studije Držić će doživjeti svoje prvo umjetničko promaknuće. U veljači 1538. Vijeće umoljenih jednoglasno ga je izabralo za orguljaša stolne crkve Svete Marije i tom mu prilikom odredilo godišnju plaću od stotinu perpera. Iste godine 24. kolovoza dubrovačka je Vlada odobrila Marinu Držiću novčanu pomoć u iznosu od 30 dukata, uz jamstvo

uglednih građana Bartula Zuzorića i Nika Mažibradića koji su potvrdili da će dobitnik stipendije istu doista potrošiti na svoje studiranje. Uz odobrenje stipendije vlasti su zatražile i odmah dobile Držićevo obećanje da će čim primi novac odmah otići na nauke u Italiju. Iz dokumenta nije jasno je li Držiću dodijeljena suma bila odobrena za cijelo vrijeme studija ili je bila riječ tek o godišnjoj stipendiji. Činjenica je da se tolika stipendija mnogim dubrovačkim građanima dodjeljivala kao godišnji iznos, a ne za trajanje cijelog studija. Bila ta pomoć jednokratna ili višekratna, ona Držiću nije bila dostatna za studij u Italiji pa je on prije odlaska nekom plemiću morao prodati pravo na četvrtinu majčina miraza kako bi došao do novca koji mu je trebao da može u inozemstvu neko vrijeme biti ekonomski nezavisan i bez financijskih obveza posvetiti se studiranju. Iz tog vremena sačuvana je izravna izjava Držićeva oca Marina o svojem sinu Marinu mlađem što je ustvari prvi sačuvani relevantni spomen piščeve osobe. Otac za svojega sina u tom dokumentu kaže da je po zvanju klerik, ali “da će uskoro postati svećenik” jer da drži beneficij crkve. Zatim otac ističe da je svojega sina Marina emancipirao od obiteljskih financija upravo zbog toga što je ovomu kao klerik “ne prilično da se bavi trgovačkim poslovima”. U listopadu 1538. Držić je konačno otputovao u Toscanu gdje je već sljedeće godine započeo studirati na sveučilištu u Sieni što je za ono vrijeme, kao i danas, zbog studentove poodmakle dobi značilo ponešto okašnjeli studentski status. Što je Držić sve učio u Sieni nije poznato, ali ako je vjerovati piščevoj izjavi u drugom Prologu koji je bio izgovoren prije izvedbe pastirske igre *Tirena* 1551., on je u Sieni između ostaloga studirao glazbu.

1539. Početkom prosinca Držić je primljen na tri i pol godine u sijensku Casa della Sapienza, i to na studij književnosti. Da je bio student književnosti, vidi se izravno iz dokumenta od 14. rujna 1540. u kojem se navodi da je bio nazočan na krštenju sina Eneje Valentija, sijenskog kapetana. U dokumentu doslovno stoji: “Fu compare el Exellente Misser Marino Drusiani di Darsia Rageo, *professore di littere.*”
1541. Nije poznato zbog kojeg je razloga Marin Držić izabrao upravo Sienu kao mjesto u kojem će studirati. Mi ni ne znamo koliko je Držić točno vremena proveo na studijima. Mi također ne znamo ni je li možda Držić studirao na još nekom europskom sveučilištu, a nije nam poznato ni je li prije odlaska iz Siene uopće stekao neku sve-

učilišnu diplomu, primio neku čast ili privilegij. Sasvim je sigurno tek da je pored svojeg formalnog studiranja u Sieni on ovom prigodom proveo u Italiji jedan neprekinuti višegodišnji period što je za njega značilo temeljito upoznavanje sa životom tada jednog od kulturno najrazvijenijih područja Europe. Da je Držić među studentima, i to posebno onima iz inozemstva, bio cijenjen, vidjelo se već 12. lipnja 1541. kada je Senat Sveučilišta u Sieni odlučio, a Opće vijeće odmah i potvrdilo, da se dominus Marinus Raueus izabere za rektora studentskog doma i za vicerektora Universitatis studii Senensis. U Sieni je tada postojao studentski dom u kojemu su stanovali manje-više samo strani studenti jer su oni, posjedujući vlastita sredstva i stipendije, posve otjerali iz te institucije domaće učenike. Dubrovčanin je na visoku funkciju sveučilišnog i domskog rektora izabran izravnim glasanjem. On je u proceduri izbora dobio više glasova od dotadašnjeg rektora, nekog Portugalca, i još jednog novog kandidata, nekog njemačkog studenta. Čim je izabran za rektora studentskog doma, Držić je istim izborom postao i vicerektorom cijelog sijenskog Sveučilišta – tako mu je pripao vrlo visoki položaj u hijerarhiji tadašnjih gradskih moćnika. Držićev su izbor podržali brojni talijanski studenti pokazujući dotadašnjem rektoru svoj negativni odnos prema španjolskoj okupaciji Siene i tom kandidatu s Iberskog poluotoka. Marin Držić samo je dva dana nakon ovog promaknuća primljen u tamošnji konvikt, a tjedan dana poslije, 23. lipnja 1541. uveden je svečano u dužnost, što će reći da mu je predan statut prema kojemu se morao ravnati u svakodnevnom poslu.

30. srpnja 1541. dodijeljena mu je rektorska soba i podvostručen mu je dnevni obrok hrane. Također su znatno povećanje obroka dobila i dvojica njegovih slugu. Za vrijeme rektorskog mandata Držić je imao niz neugodnih afera i sukoba. Između ostalog pobunio se protiv uvjeta plaćanja života u studentskom domu, na način koji mu je odredilo upravno vijeće doma koje se nazivalo Collegio dei savi dello Studio. Dokumenti o tomu vrlo su oskudni, ali je ipak na osnovi djelomično sačuvane građe moguće raspoznati ne samo teškoće rektorskog mandata nego i žestoku narav Držićevu i njegovu nepopustljivost dokle god je bio na toj funkciji.

Samo nekoliko dana nakon izbora za Rektora Držić je kao svjedok sudjelovao u procesu koji se vodio protiv Guerrina Duccija, njegova oca i braće povodom ubojstva dvojice

portugalskih studenata. Držić je zločin gledao sa svojega prozora pa je 31. srpnja o onomu što je vidio iznio vrlo opširnu izjavu živo opisujući okolnosti koje su dovele do ranjavanja više ljudi i smrti dvojice studenata. Držić je precizno opisivao upotrebljeno oružje, a citirao je ubojičin usklik “Ammazza, ammazza questi marrani” što je imalo značiti: “Ubij, ubij ove konvertite.” Kao rektor Držić je za vrijeme svojeg kratkog mandata imao problema s plaćanjem vlastitog redovitog izdržavanja. Novac od dubrovačke stipendije ubrzo se istopio, a tko zna s kakvom su mu redovitošću uopće stizali crkveni prihodi iz Dubrovnika. Uz to kako se nije slagao s camerlengom, to jest administratorom Giovanbattistom Umidijem, nije uopće čudno što je jednom prilikom pred Senatom protestno bacio ruho i rektorski pàs te zaprijetio ostavkom. U vrijeme žestokog sukoba s četvoricom nediscipliniranih studenata Držić je od strane Senata, jednako kao i ti studenti, bio upozoren da će ga se, ukoliko se sukob ne bude smirio, kazniti smrću. Sačuvano je i jedno pismo što ga je u tom vremenu Dubrovčanin pisao sijenskom kapetanu, ustvari izvršnom organu reda u gradu, kada ga je zamolio da se slučaj kažnjavanja nekog od njegovih podložnih studenata ne rješava savjetnik na gradskoj razini, nego da se prepušti njemu i njegovoj funkciji. Držić kapetanu piše: “Taj će se posao obaviti sa svim dužnim načinima; pravdi će biti udovoljeno, iako đak misli, da će kod mene naći manje strogosti nego kod Vaše Velemožnosti koje se oni i ostali u gradu mnogo boje, a meni se dopada.” (*Jedan rektorski dopis iz Siene*, str. 876.) To je jedini tekst pisan Držićevom rukom s pozicija moći. Za vrijeme rektorskog mandata Marin Držić obavio je i dvije protokolarne dužnosti. Bio je članom službene delegacije sijenske komune kad je ova u Lucci pozdravila papu Pavla III., a jednom je bio u poslanstvu koje se poklonilo carskom opunomoćeniku u Italiji Granvelleu. Taj protokolarni susret s izaslanikom Karla V. bio je Držiću svakako važan jer je sam bio pristaša kako istočne tako i zapadne politike rimsko-njemačkog Cara što je poslije i bio izvor njegova nezadovoljstva s, prema njegovu mišljenju, neodlučnom i protuzapadnom vanjskom politikom dubrovačkih vladalaca.

1542. 8. veljače 1542. u kući sijenskog plemića Buoncompagna della Gazaia, u bližoj okolici Siene priređena je i prikazana u posve tajanstvenim okolnostima neka kazališna predstava. U komediji napisanoj specijalno za tu prigodu Marin Držić, to jest Magnifico Rettore kako ga poslije naziva

sijenska policija u istražnim dokumentima, igrao je ulogu ljubavnika. Te godine, posebno u karnevalsko vrijeme, u Sieni su pod prijetnjom strogih kazni bila zabranjena sva okupljanja, a nadasve svako izvođenje kazališnih predstava kako na javnim mjestima tako i u privatnim kućama. 12. veljače 1542., samo četiri dana poslije inkriminirane predstave, policija sastavlja zapisnik istrage iz kojeg je jasno vidljivo da je na predstavi koja je prikazana pred gradskom elitom Marin Držić bio glumac. Je li Držić bio i pisac teksta izvedenog na toj kontroverznoj predstavi nije danas moguće razabrati iz sačuvanih izvora. U vili obitelji Gazaia, to jest kući sijenskog plemića Buoncompagno di Marcantonio Agazzari, bilo je one večeri kad je komedija izvedena četrdesetak gostiju, među njima jedna žena-glumica *perfetissima* Eufrasia Marzi, zatim nešto rodbine i zatečenih slugu. Sijenska predstava mora se odrediti kao da je pripadala komičkom žanru. Osim uloge Ljubavnika koju je odigrao Marin Držić i nakon što je bio izveden posebno napisan *Prolog*, u izvedbi je sudjelovao niz standardnih komičkih likova, kao što su pedant i parazit, te dvije udane žene, zatim više sluškinja, starac i dvije nedefinirane maske. Kaznene mjere protiv sudionika predstave u kući Gazaia ili Agazzari bile su vrlo oštre, ali je Marin Držić zbog ugleda rektorske funkcije koju je obnašao bio tom prigodom od policije tek opomenut i odmah oslobođen daljnjih istraga. Malo je detalja poznato o drugim okolnostima pod kojima je izvedena ova predstava. U svakom slučaju dokumenti nastali u povodu ove sijenske policijske istrage najstariji su izvor koji Marina Držića dovodi u vezu s kazalištem i dramom.

U veljači je u člancima novog statuta što ga je dobila Casa della Sapienza prividno smiren višegodišnji sukob Marina Držića s gradskom i sveučilišnom administracijom. I dalje vladaju zategnuti odnosi u gradu, a Siena koja je bila okupirana od strane španjolskih i njemačkih vojnika živjela je u stanju bezvlasti. U ljeto 1542. Držića, čini se, više nije bilo u Sieni jer je ostao bez financijskih sredstava. On je 26. lipnja razriješen rektorske dužnosti, i to na vrlo svečan način jer je održao govor, predao svoje insignije u nazočnosti Kapetana, mnogih gonfalonjera i savjetnika. Nije poznato koliko se još dugo nakon tog razrješenja i nakon one kazališne zabrane zadržao u sijenskom studentskom domu i na Sveučilištu. Sasvim je izvjesno da ondje nije diplomom okončao studij jer u popisima završenih studenata nema njegovih imena. Posve je nedvojbeno da je

studirajući u Toscani stekao stanovita znanja iz klasične književnosti, građanskog i kanonskog prava te filozofije. Također je moguće da je u Sieni usavršio i svoju od prije značajnu glazbenu kulturu, a moguće je da je iz Dubrovnika i bio stipendiran upravo zbog studija glazbe jer je neobično vremenski kratak bio razmak između njegova odlaska na studij u Italiju i izbora za orguljaša u katedralnoj crkvi. U Sieni je Držić dobro upoznao suvremenu kazališnu produkciju što je vidljivo u njegovoj poslije prepoznatoj vještini oblikovanja pastirskih drama koje su u tom gradu bile posebno popularne upravo tridesetih i četrdesetih godina XVI. stoljeća. Čini se da je bio članom Akademije degli Svegliati čija je egzistencija potvrđena tijekom tridesetih i četrdesetih godina. Za vrijeme studija prijateljevao je s filozofom Francescom Piccolominijem koji mu je izabran savjetnikom 1541.; toga Piccolominija spominje dokument sačuvan u arhivu franjevačkog samostana u Dubrovniku.

1543. 4. siječnja 1543. Marin Držić u Anconi zajedno s dubrovačkim plemićem Lujom Sarakom potpisuje neku mjenicu potvrđujući na tom financijskom dokumentu da se ponovno našao u novčanim nevoljama. Tom je prilikom posudio 100 zlatnih dukata od nekog Firentinca. Sačuvan je originalni Držićev potpis na tom dužničkom dokumentu. Nakon te posudbe još se jednom vratio u Sienu koju je onda definitivno napustio u srpnju 1543. Njegov povratak ondje su nestrpljivo očekivali brojni kreditori među ostalim kurtizana Lucija koju je godinu dana ranije tukao i ranio Držićev sluga, zatim još jedna kurtizana koja se zvala Agneza te Angelo Palmieri s kojim je Držić, čini se, imao nekih poslovnih odnosa. Čim je Držić definitivno napustio Sienu, ondje su vlasti ispitivale nekog Držićeva poznanika studenta Orazija Olivierija u vezi Držićeva duga od jedanaest dukata koji je nastao *ex causa mercantiae*. Koliko je još nakon što je napustio Sienu Držić ostao u Italiji, nije poznato. U srpnju 1543. završio je u Sieni njegov studij onoga što se nazivalo *humanae litterae*. U ovom toskanskom gradu bio je rektor sveučilišta, bio je glumac, najvjerojatnije član Akademije degli Svegliati, zatim je najvjerojatnije često imao prilike pokazati svoje glazbeno umijeće, a bio je i briljantni govornik. Je li poslije nastavio studirati u nekom drugom talijanskom gradu, nije poznato. Za sljedeću godinu izvori o Držićevu životu posve su manjkavi.

1545. Početkom godine Držić se sigurno nalazi u Dubrovniku gdje po odluci Vijeća umoljenih tijekom četiri mjeseca zamjenjuje svojega brata Vlaha na mjestu pisara u uredu vunarskog obrta. Bilo je to u vrijeme dok je Vlaha u Veneciji intenzivno sređivao neke obiteljske poslove. Nad ovom osjetljivom upravnom službom u to su vrijeme bdjela čak tri plemića koji su svi inače bili članovi Vijeća umoljenih.

U prosincu 1545. stiže nenadano u Dubrovnik austrijski grof Christof von Rogendorf, sin inače proslavljenog borca u borbama koje je habsburška vojska protiv Turaka vodila oko Budima. Razlog Rogendorfova putovanja na istok bio je posve avanturistički, premda mu je u pozadini bilo svakako stanovitih špijunskih pa time i političkih simpacija. Navodno sukobljen s bečkim Habsburzima Christof von Rogendorf, koji je nekoć i sam bio vojnik, odlučio je pronaći neki stalni posao u Turskoj, i to upravo na sultanovu dvoru. Austriju je Rogendorf napustio pod izlikom da ide na hodočašće u Svetu zemlju. Dubrovačka je vlada ovom svakako zagonetnom strancu za kojeg su lako mogli shvatiti da se želi baviti obavještajnim poslovima odredila dva plemića da mu za vrijeme boravka u gradu prave društvo. Jedan od tih plemića, nikako slučajno, bio je i Marin Zamanja koji je i sam bio agent njemačko-rimskog cara Karla V., inače čovjek upućen u stanje cirkulacije povjerljivih informacija iz Turske na zapad, i to posebno u krugove bliske Španjalcima. Uz to bilo je jasno Dubrovčanima da je Christof von Rogendorf još otprije poznanik dvojice zakletih dubrovačkih neprijatelja habsburških agenata braće Miha i Pava Bučinića, s kojima je Vlada upravo u to doba imala najveće probleme pa ih je, jer su je javno kod kralja Ferdinanda u Beču optuživali, bila spremna likvidirati uz pomoć nekog plaćenog ubojice. Dubrovački su plemići koje je Vlada odredila da se posvete neobičnom Austrijancu vrlo brzo pozvali Marina Držića da ih zamijeni jer su vjerovali da bi ovaj mogao uspješno zabaviti, ali i opslužiti, u široj javnosti malo poznatog i tajanstvenog hodočasnika kojeg su dubrovačke vlasti primile sa značajnim podozrenjem.

1546. Držić je nakon kratkog vremena i jer je bio zadovoljan poslovnom ponudom stupio u službu von Rogendorfovu. Prema onodobnom običaju postao je nekom vrstom Austrijančeva privatnog sekretara, ustvari komornika koji je svojem gospodaru pomagao u presvlačenju, koji ga je posluživao jelom, ali mu je, kad je trebalo, pisao pisma i ugovarao sastanke, a služio mu i kao savjetnik u stvarima svako-

dnevnog života. Rogendorf je Marinu Držiću koji mu se očito svidio obećao dva dukata mjesečne plaće, odredio je da mu se nabave po dva odijela godišnje i da mu se k tomu imaju dati još i uobičajeni pokloni. Našavši posao kod austrijskog grofa Marin Držić odmah prepusti bratu Vlahu sve svoje crkvene prihode. Kako je u Austriji ubrzo došlo do nekih promjena u sporovima koje je Rogendorf ondje morao hitno rješavati, ustvari kako je zbog neke nove informacije ovaj povjerovao da su se razriješili problemi zbog kojih je napustio domovinu i otišao u Tursku, Rogendorf je odlučio da se hitno vrati u Beč. Kako je Marin Držić već bio ušao u njegovu službu, on se odlučio da mu ponudi da mu se na skorom putovanju pridruži. Na put prema Beču krenuli su odmah nakon Božića. Putujući s Rogendorfom prema srednjoj Europi, Marin Držić posjetio je Senj, a onda je u Gradisci nedaleko od Trsta susreo prognanu, ustvari odbjegli braću Miha i Pava Bučinića, inače dubrovačke državne neprijatelje s kojima su austrijski avanturist i njegov komornik stupili u kontakt pa su razmijenili neka pisma koja su im donijeli iz Dubrovnika. S Rogendorfom na putu po Austriji proveo je Držić tri mjeseca i čini se da je negdje susreo današnje gradišćanske Hrvate jer u komediji *Dundo Maroje* jedno lice savršeno reproducira njihov čakavski govor. Tekst što ga tom prigodom izgovara Gulisav Hrvat najstarija je književna fiksacija tog idioma uopće. U Dubrovnik su se grof i njegov komornik vratili preko Klagenfurta i Venecije. Grof u Dubrovniku nije stanovao u gradskim zidinama što je najčešće u slučaju dubioznih stranaca bila sugestija vlasti koje su tom mjerom opreza izbjegavale moguće prigovore svojih političkih saveznika i klijenata. Rogendorf je živio u Gružu gdje su mu dolazili u posjet mnogi Dubrovčani. Među njima gostom mu je i dalje bio njegov nekadašnji komornik Držić. Nakon stanovitog razmišljanja, a valjda i pomirenja, Rogendorf je odlučio da ponovno uzme Držića u službu. Kako su se Rogendorfovi sporovi na Bečkom dvoru za to vrijeme, a i za onog prethodnog boravka samo još povećali, to se on već u kolovozu 1546. odlučio da hitno napusti Europu i ode na neko vrijeme u Carigrad. Zbog te zamisli Držić mu se drugi put pokazao idealnim komornikom, s tim da je sada to bio još i više jer mu je na putu od Dubrovnika do Carigrada mogao biti tumačem i iniciranim savjetnikom. U Carigrad stigli su Austrijanac i Dubrovčanin nakon dvomjesečnog puta u rujnu. U grofovoj pratnji bio je pored Držića i mladi Marin

Bučinić, sin emigranta Pava Bučinića, s kojim se Držić na tom putu žestoko posvađao jer ga je ovaj vrijeđao zbog njegova niskog pučkog podrijetla, a sebe je opet uzdizao zbog pripadnosti plemićkom staležu. Držić nakon sukoba s mladim Bučinićem odluči zauvijek napustiti Rogendorfovu službu. O sudbini Rogendorfovoj u Turskoj nije dalje poznato ništa. U Dubrovnik on više nikad nije dolazio osim što je pet godina poslije bio utjelovljen u liku Uga Tudeška u Držićevoj komediji *Dundo Maroje* koja je bila izvedena u Vijećnici 1551. Marin Držić svoj lik, koliko je poznato, više nije sreo nikad. U Carigradu je bila odbijena Rogendorfova ponuda da radi za turske interese, pa kako je bio u trajnom i čini se nerješivom sukobu s Habsburzima, on je uskoro odlučio potpuno prijeći u neprijateljsku službu francuskog kralja te je posljednje dane dočekao u Francuskoj.

1547. U siječnju, odmah nakon Nove godine, Držić se vratio u Dubrovnik da bi već 9. siječnja započela istraga dubrovačke tajne policije o njegovu poslodavcu Rogendorfu, zatim o razmjerima njegove veze s austrijskim grofom, o kontaktima s braćom Bučinić i njihovom djetom, o svadi s mladim Mihom, a onda i o zajedničkim poslovima s plemićem Marinom Zamanjom. Taj plemić vrlo moćan u dubrovačkoj političkoj eliti bio je javni predstavnik prošpanjolske struje pa se vlastima činilo, što je inače bilo točno, a što su oni prešutno za svoje potrebe znali koristiti, da je upravo on Španjalcima preko venecijanskih posrednika pribavljao povjerljive informacije o Turcima i njihovoj vojnoj snazi i planovima. O istrazi dubrovačkih vlasti nad Držićem sačuvan je opširan memorandum u kojem se izravno navode Držićeve riječi. Taj tekst na talijanskom jeziku prvi je dulji prozni tekst koji Držić nije napisao, ali jest izgovorio. U svom iskazu Držić je istaknuo kako je na put s Rogendorfom u Carigrad otišao najviše zato da bi "vidio svijeta". Iz teksta se dalje razaznaje da on nije mnogo cijenio svoga gospodara o čemu svjedoči i to da ga je, čak dva puta naglo i oba puta zbog nečeg uvrijeđen, napuštao. Premda je prema Držićevu iskazu danom policiji razlog prekida njegova drugog putovanja s grofom bio sukob s mladim Marinom Bučinićem, sinom Pavovim, to je mogla biti samo izlika i lukavstvo uz pomoć koje je Držić htio skrenuti interes isljednika. Zbog toga je valjda u iskazu posebno spominjao još jednog Bučinića, sina starijeg Miha Bučinića, koji da je dolazio u Beč kako bi ondje na dvoru ogovarao Dubrovačku Republiku i optu-

živao je pred činovnicima kralja Ferdinanda. Bučinići su svoju mržnju prema Dubrovniku opravdavali time što im je ondje bilo zaplijenjeno obiteljsko imanje pa su u vezi s naknadom tražili pomoć habsburških vladara za čije su interese inače radili špijunske poslove, a čiji su protektorat barem načelno prihvaćali dubrovački vijećnici. Naravno samo onda kad im se to činilo potrebnim i kad su se pozivali na kontinuitet ugarsko-hrvatske krune Svetog Stjepana.

1548. Započeo je najdulji kontinuirani Držićev boravak u Dubrovniku. On će sada u rodnom gradu, čini se, bez nekih većih prekida živjeti sve do predstave *Hekube* 1559. pa i sve do 1562. Za to vrijeme na scenama Dubrovnika bit će izvedeni svi piščevi dramski tekstovi, bit će objavljena njegova jedina za života tiskana knjiga. Prvi javnosti prikazani Držićevi tekstovi bili su pastirska igra *Tirena* i komedija *Pomet*. Ovu komediju izveli su glumci iz Pomet družine i prikazali je na Placi, a to će reći ispred Kneževa dvora o pokladama 1548. Po Držićevu kasnijem navodu zna se da je radnja *Pometa* bila smještena u Dubrovniku, da su joj glavnim licima bili Dundo Maroje, Pomet i Grubiša, Pavo Novobrđanin te da je prolog izgovarao Negromant od velicijeh Indija. U komediji *Pomet* Maro, sin Marojev, ocu je na kraju vratio ukradene dukate s ugovorom da poslije očeve smrti postane nasljednikom cijelog imetka. Prikazivanje ove komedije uzburkalo je dubrovačku javnost i bilo je prvi povod Držićevih književnih ali i političkih protivnika za otvoreni sukob s njim i potvoru da je plagijator. Iste godine izvedena je i *Tirena* za koju pisac veli da ju je složio “za ne stat zaludu” i da ju je prikazao “za arajdat prijatelje.” (*Tirena*, str. 216.) Ime naslovnog lika nimfe Tirene bilo je poznato još od antike. Spominje ga Horacije, a kao konvencionalno ono se javlja u Sannazarovoj *Arkadiji*. Držić u predgovoru tiskanom izdanju *Tirene* iz 1551. naziva ovaj svoj najstariji sačuvani dramski tekst komedijom da bi i time istaknuo kako je riječ o tekstu namijenjenom prikazbi i da je riječ o tekstu koji je bitno različit od rudimentarnih pastirskih ekloga koje je on upoznao u Sieni i kakve je u Dubrovniku prije njega pisao Nikola Nalješković, čija je djela nedvojbeno poznao, pa čak iz njih i preuzimao retoričke obrasce i neke elemente radnji.

Držić je u ovoj godini bio promaknut u crkvenoj hijerarhiji. Prestao je biti klerik i postao je đakon, a već 1550. promaknut je u titulu svećenika s punim naslovom prez-

bitera. U travnju Držića je fizički napao neki Vlaho Kanjica koji ga je, dok je ležao na zemlji, udario motkom po glavi. Napadač je na sudu kažnjen s tri mjeseca zatvora i novčanom globom, a sačuvan je Držićev kraći iskaz pred sudskim organima u kojem on vrlo živim jezikom opisuje neugodan događaj. U sasvim dvosmislenom tekstu spominje on i majku napadačevu pri čemu nije sasvim jasno je li ova poticala sina da još više udara Držića ili se solidarizirala sa žrtvom.

Pred Kneževim dvorom o pokladama je prikazana *Tirena* čije je izvođenje prekinula jaka bura. Ovaj je dramski tekst odmah potaknuo zavidne Držićeve neprijatelje da pisca na samom početku njegove književne karijere optuže kako je u tekstu potkrađao svoga starijeg kolegu Mavra Vetranovića. Danas je jasno da su se te optužbe odnosile i na plagiranje tekstova Nikole Najlaševića. Držić se od neutemeljenih i kukavički plasiranih optužaba branio vlastitim tekstovima, a pridružio mu se i sam Vetranović s dirljivom *Pjesanom Marinu Držiću u pomoć*. Držić piše pogrebnicu *U smrt Fjore Martinove Šumičić i Epitaphio* posvećen istoj pokojnici u kojima prvi put okušava stihove tragičke intonacije. Pokojnica je bila na glasu kao iznimna ljepotica.

1550. Zbog čega je naglo uz Držićev svećenički status uvedena oznaka prezbiter, što je bio viši naslov od oba prethodna, nije potpuno jasno. Od sada su i Držićeve obveze prema Crkvi ozbiljnije. Najvjerojatnije je boravio u Rimu za vrijeme Svete godine. Koncem iste godine piše svoju najambiciozniju i najslavniju komediju *Dundo Maroje*. Da je tekst ove komedije pisao 1550., pretpostavlja se po tomu što je na jedinom sačuvanom mlađem prijepisu ove drame navedena oznaka *Laus Deo 1550*.

1551. Dugo se vjerovalo da nije sačuvan ni jedan primjerak Držićevih izdanja iz 1551., no danas je poznato da su u Veneciji objavljene dvije knjižice tiskane za piščeva života, i to *Pjesni Marina Držića ujedno stavljene s mnogim družim lijepim stvarmi te Tirena, komedija Marina Držića prikazana u Dubrovniku 1548, u kojoj ulazi boj na način od moreške i tanac na način pastirski*. Prije svega za to otkriće prvih izdanja zahvalnost dugujemo Enniju Stipčeviću, koji ih je 2007. pronašao tamo gdje se i danas čuvaju: u Biblioteci Nazionale Braidense u Milanu. Dotad nam je sadržaj tih knjižica bio poznat iz ponovljenih izdanja koja su bila tiskana 1607. i 1630. Držić je u svoje knjige uz malen

lirski kanconijer i nešto prigodnica uvrstio sve stihovane dramske tekstove, i to *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepog Adona u komediju stavljena, Novelu od Stanca te Tirenu*. Za komediole koje su u toj knjizi, dakle za *Novelu* i *Venere*, kaže da ih je sklopio u “dva sjedenja” jer ga je “tako brijeme silovalo.” (*Marin Držić svojim prijateljem*, str. 179.) U predgovoru toj knjizi koji je naslovljen *Svojim prijateljem* Držić izravno aludira na svoje kritičare koji navodno ne mogu vjerovati da on zna pisati stihove to jest da umije “veras učinit” (*Marin Držić svojim prijateljem*, str. 179.). Inače o optužbama zbog plagijata govori Marin Držić na više mjesta u stihovima svoje jedine knjige, a naročito u pjesmi Sabu Nikulinovu. Izravni odgovor napadačima je i tekst s naslovom *Prolog drugi* koji je objavljen u knjizi pod rednim brojem 27., ali je bio javno izveden prije početka druge predstave *Tirene* 1551. U ovom dodatnom prologu iznosi pisac najviše informacija o svojoj biografiji, ali i o vlastitom doživljaju svoje književne vrijednosti. *Tirena* je prikazana drugi put najvjerojatnije u siječnju 1551. kada ju je na sceni odigrala družina Držićeva rođaka Vlaha, inače glumca u njegovim dramama. Mladoženjin izbor bila je bogata udavača Marija s čijim je roditeljima još 1548. sklopljen bračni ugovor i odobren miraz koji je iznosio 50.000 dukata. U prologu aludira Marin Držić na prvu nezavršenu izvedbu istoga djela koju je prekinulo loše vrijeme. Ova druga predstava *Tirene* izvedena je u kući Marijina djeda Džula Pjorovića kojeg Držić posebno spominje u prologu. U najplodnijoj piščevoj godini prikazana je još i *Venere* koja po sebi više ima status intermezza nego cjelovitog dramskog teksta. Malena, ali dramski savršeno komponirana komediola *Novela od Stanca* uveličala je pir vlastelina Martolice Vidova Džamanjića kad se ovaj ženio s Anicom Kaboga.

O pokladama iste godine Dubrovčani su mogli vidjeti i premijeru komedije *Dundo Maroje* koju je početkom veljače izvela Pomet družina, ili bolje Pometnici, kako je Držić nazivao svoje glumce spominjući da je ovu komediju sastavilo upravo šest Pometnika u šest dana. Za razliku od komedije *Pomet* koju je izvela ista družina na otvorenoj pozornici, i to na trgu Prid Dvorom, *Dundo Maroje* doživio je izvedbu u gradskoj vijećnici, na prvom katu Kneževa dvora, u posvećenom prostoru dubrovačke vlasti. Komedija je sačuvana u mlađem prijepisu i bez završnih scena. Rukopis joj je danas u Pragu gdje se nalazi u sklopu Rešetarove Dubrovačke biblioteke. Opskrbljena je ko-

medija *Dundo Maroje* s dva prologa od kojih je onaj prvi utopijski govor Negromanta od velicijeh Indija, a drugi je standardna prozna najava zbivanja kao i pozdrav publici.

1552. Umrla je Držićeva majka Anukla. Testamentom ona je ostavila sinu Vlahu tri četvrtine svojega miraza i posjed na Koločepu. Sinu Marinu namijenila je četvrtinu miraza pri čemu ga je obvezala da nasljedstvo ne smije darovati ni prodati ni otuđiti, nego da ga poslije svoje smrti mora ostaviti bratu Vlahu i njegovim nasljednicima. Spomenula je u testamentu i preostalu svoju djecu, dvije kćeri i dvojicu sinova, ali njima nije ostavila nego majčinski blagoslov. Sina Nikolu ne spominje uopće pa se može zaključiti da je taj Držićev brat u to vrijeme bio već mrtav. U grebenarnici vune to jest Garzariji nedaleko od Straduna izvela je na piru Džona Miškinova družina koja se prozvala Od Garzarije Držićevu komediju *Pjerin*, što je ustvari bila slobodna preradba Plautove komedije *Menae-chmi*. Tekst komedije sačuvao se u nepovezanim ispisima što ih je 1702. Đuro Matijašević sakupljao za svoj rječnik. Držić je opet dospio u financijske nevolje pa 250 dukata posuđuje od brata Vlaha zalažući mu sva svoja dobra. U to vrijeme braća Držić prodala su neka vrijedna dobra na Pelješcu pa su vjerovnici, kad su za to doznali, pokušali od Marina naplatiti i stare dugove. Javio se i onaj Firentinac koji je Držiću u Anconi još 1543. posudio novac. Javili su se neki najmodavci kojima dramatičar nije uredno platio stanarinu. Zbog svega toga Marina Držića vjerovnici su prijavili crkvenom sudu, ali se on na pozive nije spremno odazivao.

1553. Poznato je iz jednog arhivskog izvora da je Marin Držić od svojih vinograda na otoku Koločepu koji su pripadali opatiji Svetoga Petra dobio oko 30 hektolitara vina. Družina Od Garzarije izvela je najvjerojatnije ove godine svoju drugu predstavu, i to komediju naslovljenu *Mande* poznatu i pod naslovom *Tripče de Utolče*. Ova predstava izvedena je u predionici vune. To se vidi po tome što na kraju nasamareni muž Tripče, opraštajući se od gledatelja, poziva ih da se glumcima pridruže na večeri u Garzariji. Radnja komedije zbiva se u Kotoru, a od izvornog teksta nisu se sačuvali cijeli prvi čin i početak drugog. Izrugivanje Kotorana u ovoj komediji svakako je zabavljalo dubrovačku publiku nesklonu Bokeljima, a posebno ih je moralo razgaliti što se seksualna intriga koja se izvodila nad nemoćnim i kilavim Kotoraninom ostvarivala u

korist zavodnika koji je bio Dubrovčanin. Marin Držić izabran je u službu pisara ureda soli u koju su se obično birali svećenici. Čini se da je tu službu obnašao tri godine jer je 1556., kad mu je isto mjesto ponovno ponuđeno, odbio ponudu.

1554. Družina Od Garzarije prikazala je na piru Rafa Gučetića i Anice Đurđević svoju treću komediju koja se zove *Džuho Krpeta*. I tekst ove drame do nas je stigao značajno oštećen pa se može kazati da su sva tri teksta što ih je izvela družina Garzarija odmah nakon premijera bili fragmentarni. Od *Pjerina* i *Džuha Krpeta* postoje samo mladi izvodi Đure Matijaševića s početka XVIII. stoljeća, a od *Mande* nije sačuvan čak cijeli prvi čin. Komedija *Džuho Krpeta* izvođena je isključivo pred vlastelom jer se na to aludira na početku teksta kad Krpeta kaže: "Sinjori vlasteli" i "vi, vladike". (*Džuho Krpeta*, str. 526.) Takav zaključak je logičan i zato jer su mladenci pripadali dvjema najuglednijim vlasteoskim obiteljima. Neki Ivan Dračevića javno je vrijeđao Držića pa ga je ovaj tužio zbog uvrede.
1555. Njarnjas družina prikazuje komediju *Skup* na piru Saba Gajčina. Tekst komedije slobodna je prerada Plautove komedije *Aulularia*. Među mladim glumcima bio je Stijepo Crijević, brat nevjeste na čijem se piru prikazivala komedija *Skup* i u kojoj je brat mladenkin izgovarao prolog obučen u satira, to jest u jareću kožu. U prologu je najavio neku pastirsku igru koju će družina prikazati sljedeće godine jer da su neke žene od pisca tražile da se ne prikazuje više komedije s gradskim motivima nego drame s vilama i satirima, drame u kojima sudjeluje "Kupido s lukom i strjelami". (*Skup*, str. 539.) U Prologu *Skupu* afirmira se posebnost scenskog mjesta koje pisac naziva Njarnjasgradom koji da su glumci iz Njarnjas družine sazidali, a "(...) Njarnjasi ga gospoduju, Njarnjasi mu su i zakone dali." (*Skup*, str. 541.) I konačno veli pisac na usta satira Stijepa "(...) u ovomu je gradu svaka liberta." (*Skup*, str. 541.)
1556. Kao što je bilo najavljeno u prologu komediji *Skup*, Držićevi su glumci 1556. na piru Vlaha Sorkočevića prikazali pastirsku igru *Grižula* koju neki izvori nazivaju i *Plakir*. Drama je opskrbljena s dva kratka prologa koji su međusobno odijeljeni glazbenim intermezzom. Predstava završava skrivenim piščevim oproštajem od publike u kojemu u izvorniku najvjerojatnije nedostaje riječ

zbogom. U drami se pojavljuje veliki broj lica različitog socijalnog, ali i mitološkog statusa, te se miješaju likovi iz stvarnosti s onima iz fiktivnog svijeta vila i mitskih bića.

1557. Dubrovački pjesnik Sabo Bobaljević piše poslanicu Hvaraninu Mikši Pelegrinoviću u kojoj vrlo biranim riječima spominje i Marina Držića, njihovog zajedničkog prijatelja te svjedoči o nekom Držićevu odlasku iz Dubrovnika. O tom odlasku nema drugih vijesti, ali se taj sigurno mogao dogoditi upravo u to vrijeme jer je jasno da između 1556. i 1559. nije bilo na sceni izvedeno ni jedno Držićevo kazališno djelo.
1558. Dubrovačke vlasti dva puta zabranjuju grupi mladih glumaca da izvede Držićevu tragediju *Hekuba* jer bi prema njihovoj mišljenju sadržaj te drame mogao uznemiriti javnost. Prva zabrana datirana je 9. ožujka dok ona druga od 21. svibnja precizira da se predstava ne dopušta *quae turbulenta est*.
1559. 29. siječnja 1559. nakon dvije prethodne zabrane tragediju *Hekuba* izvela je družina Od Bidzara. Drama je radnja istoimene Euripidove tragedije pri čemu se pisac držao grčkog izvornika koji je poznavao, možda u latinskom prijevodu, ali mu je isti tekst bio poznat u talijanskoj verziji kojoj je autor bio Venecijanac Lodovico Dolce. U predstavi jedan od glumaca bio je tada dječak, a poslije književnik i filozof Nikola Vitov Gučetić, muž književnice Mare Gundulić i prijatelj Cvijete Zuzorić. Sačuvano je više prijepisa Držićeve tragedije *Hekuba*, a u jednom od njih nazvanim šibenskim netko je crvenom tintom označavao scenski naglašenija, okrutnija i krvavija mjesta u tekstu. Za *Hekubu* se sve do XIX. stoljeća mislilo da je djelo Mavra Vetranovića pa je prvi put bila i objavljena pod njegovim imenom.
1561. Držić boravi u Dubrovniku premda je očito da sve češće izbiva iz grada. Te godine u listopadu notarskim dokumentom isključuje svoju osobu iz svih poslova što ih je imao s bratom Vlahom, a što je vjerojatno bilo dogovoreno među braćom kako bi se omogućile neke buduće pravne operacije.
1562. U veljači, očito sukladno ranijem dogovoru, Vlaho Držić tuži nadbiskupiji vlastitog brata Marina zahtijevajući od nadležnih da utjeraju njegov navodni, deset godina star, dug od 200 dukata. Čini se da je ova tužba kao i nedavno

poslovno izdvajanje Marinovo od bratovih poslova bio tek odvjetnički trik kako bi piščev brat Vlaho prije drugih vjerovnika mogao sekvestrirati onaj dio bratove ostavštine koja je Marinu Držiću pripala nakon smrti njihove majke Anukle. Bilo je ovo drugo po redu, a za potrebe financijskih obveza izvedeno, emancipiranje Držićevo od svojih najbližih.

U prosincu se Marin Držić nalazi u Veneciji u koju je i prije često navraćao. Grad na lagunama sada mu postaje stalno i posljednje prebivalište. Veneciju će napustiti jedino kad se jednom 1563. kratko vrati u Dubrovnik i godinu dana prije smrti kad je otišao usred ljeta u Firenzu 1566. te ondje pokušao nagovoriti Cosima I. Medicija na svoje urotničke planove.

1563. Držić je u Veneciji u službi kapelana mletačkog nadbiskupa. To je poznato zato što ga se u jednom sudskom dokumentu naziva M. pader Marino Darsa, capellano del reverendissimo patriarca di questa Città di Venezia. Bilo je to piščevo tituliranje ujedno i najsvečaniji oblik kojim se netko obratio Marinu Držiću u sačuvanim spisima nakon njegova sijenskog rektorskog staža. U Veneciji se Držić kreće u krugu tamošnjih Dubrovčana, a čest je gost u kući Pera Primovića. Uz njegovu postelju bit će i u trenucima dok je ovaj umirao. Kako je u to vrijeme u kući Primovićevoj izbila afera oko pokojnikova testamenta, Držić je postao svjedokom u neugodnom i pravno sasvim kompliciranom procesu. Za vrijeme kratkog i čini se svojeg posljednjeg boravka u Dubrovniku Marin Držić mletačkim vlastima na njihov zahtjev šalje pismenu izjavu s detaljnim opisom Primovićeve smrti. Taj je iskaz sudskim vlastima bio potreban kako bi se što bolje osvijetlile okolnosti Primovićeve smrti, a sve u funkciji spora koji se vodio oko vjerodostojnosti pokojnikova testamenta. Držićev usmeni opis Primovićeve umiranja svjedočanstvo je piščeva talenta da savršeno reproducira dijaloge, ali i da u kratkim formulacijama fiksira psihološke pa i scenografske elemente stvarnosti. Pero Primović imao je u Veneciji kuću nedaleko od mosta koji se zove Ponte della Donna honesta. S Držićem je bio u prijateljskim odnosima, a kako mu je u starijoj dobi prilježnicom postala kći njegova sluga Hektora, to je zbog ostavštine došao stari Primović u sukob s vlastitim bratom Nikom. Stari je Primović svima govorio kako je svojoj prilježnici ostavio značajan novac, ali je posljednjih dana svoga života, a pod utjecajem brata Nika, također Držićeva prijatelja, inače

pisca nekih soneta, odlučio promijeniti svoj testament. Primovićev sluga Hektor sakrio je izvorni i njegovoj kćerki povoljan testament, pa kad je na koncu ovaj pronađen, Primović je već bio na umoru i nije u svoj vlastiti tekst ni mogao niti stigaćo unijeti željene izmjene. Oko tih neunesenih želja vodio se spor odmah poslije smrti pokojnikove. Tu literarnu situaciju Držić je u dokumentu pisanom za mletački sud ispričao svojim lucidnim rečenicama tako da čak plastično opisuje kako je sjedao uz umirućeg Primovića “čitajući jednu knjižicu” da bi onda dramatično naglasio kako je umirući Primović tihim glasom nazivao svoga slugu Hektora izdajnikom i ubojicom jer da mu je ovaj oteo i sakrio testament.

1566. U ljeto, za velikih vrućina, Držić boravi u Firenzi gdje između 2. srpnja i 28. kolovoza, u šest danas poznatih dopisa, poziva vojvodu Cosima I. de' Medici da mu diplomatskim i političkim, vojnim i novčanim sredstvima pomogne srušiti autokratski režim u Dubrovniku koji je po njegovu mišljenju bio u rukama nesposobne vlastele za koju kaže da su “dvadeset nenaoružanih, ludih i bezvrijednih nakaza.” (*O životu i djelu Marina Držića*, str. 23.) Držić predlaže da se, odmah nakon prevrata u kojem bi trebalo sudjelovati pedesetak ubačenih vojnika i nešto mornaričkih snaga koje bi urotnicima ponudio Don Garcia od Toleda, vlast raspodijeli između domaćih plemića i pučana pri čemu bi se u Dubrovniku imao slijediti primjer Genove. U pismima Cosimu I. de' Mediciju smatrao je Držić da bi za njegovu zamisao bilo korisno od pape isposlovati anatemu Dubrovnika što bi pobožni puk s oduševljenjem pozdravio pa bi odmah stao na stranu urotnika. Držić je u pismima navodio mnoge grijeh dubrovačke vlade pri čemu je jedan bila njihova pretjerana štednja i škrtost. Zamjerao im je nepoznavanje protokolarnih poslova, ali isto tako i svjesno snižavanje ranga poslanstava upućivanih španjolskom vladaru ili njemačko-rimskom Caru Karlu V. Prema Držiću Dubrovčani nisu na zapad nikad plasirali dovoljno vjerodostojnih informacija o prilikama u Turskoj “(...) jer bi htjeli da se što manje o njima dozna, kako bi poput bogova živjeli sami za sebe.” (*O životu i djelu Marina Držića*, str. 22.) U posljednjem pismu Držić spominje i dvojicu dubrovačkih plemića, Luku Sorkočevića i Frana Lukarevića, koji je inače bio književnik, pa tvrdi da su oni zajedno s njim spremni otići u Dubrovnik i sudjelovati u uroti. Cosimo Medici na Držićev poziv da “dvadeset nenaoružanih, ludih i bezvrijednih nakaza oduzme štetna vlast” (*O živo-*

tu i djelu Marina Držića, str. 23.) nije pozitivno reagirao. Nazvao ih je, kako se može naslutiti po nekim posrednim izvorima, političkim tlapnjama za koje ne vidi mogućnosti da budu realizirane. Urotnička pisma, premda u Firenzi pažljivo pročitana, ostala su u praksi neodgovorena i na neki način ignorirana. Cosimu iz tih pisama nije bilo po-sve jasno stoji li uopće netko iza Marina Držića i tko ga ustvari šalje. Uz to Cosimo nije vjerovao Držiću da će Turci i Venecijanci bez oružanog pritiska uopće prihvatiti urotnike. Pisma su pohranjena u Državnom arhivu u Firenzi. Od nešto manje od deset pisama koliko ih je Držić napisao sačuvano ih je pet dok je prvo i najopsežnije nestalo. Pretpostavlja se da je još za autorova života ono dospjelo u ruke dubrovačke tajne službe. Jedan dopis i nije naslovljen na Cosima Medicija, nego je ustvari požurno pisamce njegovu sinu Francescu. Posebno je zanimljivo pismo u kojem Držić potaknut Cosimovim sumnjama u realizaciju urote ovomu iznosi argumente za njezin uspjeh.

1567. Držić umire u Veneciji. Okolnosti smrti koja je nastupila 2. svibnja nisu poznate. O smrti toga datuma i na tom mjestu izvještava Držićev nećak Jere, Vlahov sin, koji je u obiteljskoj genealogiji napisanoj 1603. znao dan stričeve smrti, kao i to da je bio pokopan u bazilici Svetih Ivana i Pavla što je Mlečani skraćeno nazivaju Zanipoli. Kako je u sklopu crkve bila bolnica s ubožnicom, može se pretpostaviti da je Držić umro u toj i danas sačuvanoj zgradi. Grob Marina Držića stoljećima nije bio označen sve dok mu 1972. u bazilici Svetih Ivana i Pavla Hrvatska (tada Jugoslavenska) akademija znanosti i umjetnosti nije postavila spomen-ploču. U Dubrovniku je odmah na vijest o Držićevoj smrti sastavljen popis stvari što su ostale u pokojnikovu stanu. Na tom popisu bilo je nešto kućanskih predmeta, jedna sablja i osam noževa, prsten s crvenim dragim kamenom, nekoliko elegantnih krevetnih i stolnih prekrivača te jedna staklena kugla. Ništa od ovih predmeta nije poslije pronađeno. Na vijest o smrti Marina Držića promptno su toplim stihovima reagirali brojni dubrovački književnici. Pjesnika su oplakali stari prijatelj Mavro Vetranović u stihovima *Na priminutje Marina Držića Dubrovčanina tužba*, zatim njegov mlađi sljedbenik Stonjanin Antun Sasin u epitafu *U smrt Marina Držića*, te dva ugledna člana Akademije Složnih, Miho Monaldi i Sabo Bobaljević. U Italiji se nitko nije sjetio Držića u trenutku njegove smrti. Koje desetljeće poslije, oko 1600.,

Hvaranin Martin Benetović spominje Držića u vlastitoj komediji *Hvarkinja* vrlo toplim riječima. Sve drugo bio je stoljetni zaborav, a onda se dogodilo pozno otkriće Držićevih dramskih djela u XX. stoljeću.

S. P. N.